

PM Rotel III (Dnr 2017/002038)

Transpersoner i Sverige - Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor (SOU 2017:92)

Remiss från Kulturdepartementet

Borgarrådsberedningen föreslår att kommunstyrelsen beslutar följande.
Remissen besvaras med hänvisning till vad som sägs i stadens promemoria

Föredragande borgarrådet Mirja Räihä anför följande.

Ärendet

Regeringen beslutade den 1 december 2016 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en bred kartläggning av transpersoners villkor och situation i samhället samt föreslå insatser som bidrar till förbättrade levnadsvillkor och ett tryggare livsutrymme för transpersoner.

Utredningen föreslår att regeringen ska ta fram en handlingsplan för hbtqpersoners lika rättigheter och möjligheter. Handlingsplanen ska ersätta den nuvarande strategin för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Inom nuvarande strategi är följande myndigheter utpekade som strategiska myndigheter: Diskrimineringsombudsmannen (DO), Folkhälsomyndigheten, Statens kulturråd, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) och Socialstyrelsen. Utredningen föreslår att dessa kompletteras med Migrationsverket, Polismyndigheten, Statens skolverk, Barnombudsmannen samt den nyligen inrättade Jämställdhetsmyndigheten, vilken dessutom föreslås få ett permanent samordnande ansvar.

Kulturdepartementet har remitterat utredningen till staden för yttrande.
Remissen finns att läsa i sin helhet på [regeringens hemsida](#).

Beredning

Ärendet har remitterats till Stadsledningskontoret, Arbetsmarknadsnämnden, Idrottsnämnden, Socialnämnden, Utbildningsnämnden, Äldrenämnden, Skarpnäcks stadsdelsnämnd, Spånga-Tensta stadsdelsnämnd, Södermalms stadsdelsnämnd och Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter. På grund av kort remisstid har arbetsmarknadsförvaltningen och Södermalms stadsdelsförvaltning inkommit med kontorsyttranden.

Stadsledningskontoret bedömer att förslagen i stort stärker transpersoners ställning men anser att förslaget om att utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium bör kompletteras med uppdrag om att utreda transpersoners situation i all skollagsreglerad verksamhet. *Arbetsmarknadsförvaltningen* anser att frågan är angelägen men har synpunkter på ett par av förslagen som avser högskola respektive

grund- och vuxenskola och anser att det skulle vara relevant att dessa förslag omfattade även vuxenutbildning.

Idrottsnämnden anser att idrotten har ett eget ansvar att erbjuda verksamheter och metoder för inkludering. Staden kan framför allt fungera som samtalspart och möjliggörare genom lokaler och i vissa fall bidrag till relevanta insatser eller utbildningar. Flexrum och könsneutrala toaletter installeras vid renovering och nybyggnation av idrottsanläggningar.

Socialnämnden ser positivt på de inriktningar och förslag som föreslås i syfte att stärka transpersoners ställning och förbättra deras levnadsvillkor.

Utbildningsnämnden tillstyrker utredningens förslag om utformning av skolmiljö/arbetsmiljö, möjligheten att få ut betygshandlingar eller annan dokumentation knuten till personnummer samt framtagande av stödmaterial vid statistiska undersökningar men förslår även ett mer specifikt uppdrag till Skolverket.

Åldrenämnden delar utredningens slutsats att arbetet med att förbättra transpersoners levnadsvillkor måste stärkas på ett strukturellt plan, med förtydliganden av ansvar och uppdrag till myndigheterna.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd välkomnar utredningen och dess förslag, i synnerhet de som syftar till att öka kunskapsnivån om situationen för transpersoner och ge vägledning i det dagliga arbetet och mötet med dessa personer inom exempelvis socialtjänsten och fritidsverksamhet.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd anser i stort att dessa förslag är väl genomarbetade och torde möjliggöra ett stärkande av levnadsvillkoren för transpersoner.

Södermalms stadsdelsförvaltning välkomnar utredningen och dess förslag, i synnerhet de som syftar till att öka kunskapsnivån om situationen för transpersoner och ge vägledning i det dagliga arbetet och mötet med dessa personer inom exempelvis socialtjänsten och vården.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter anser att utredningens förslag stärker transpersoners ställning samt bidrar till att staden får stöd i att säkerställa gruppens lika rättigheter och möjligheter samt motverkar diskriminering.

Mina synpunkter

Ett Stockholm för alla är en stad som lever upp till och respekterar de mänskliga rättigheterna. I vår stad ska alla kunna vara den de är, älska vem de vill och bemötas likvärdigt och respektfullt oavsett könsidentitet, könsuttryck, sexuell läggning eller familjekonstellation.

Homosexuellas, bisexuellas och transpersoners formella rättigheter har gradvis stärkts i Sverige under flera år. Trots detta finns brister när det gäller hbtq-personers livssituation och villkor, inte minst när det gäller transpersoners situation.

Utredningen om Transpersoner i Sverige är därför ett välkommet inslag.

Mycket av det som tas upp i utredningen genomförs redan i staden.

I november 2017 antog kommunfullmäktige programmet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Programmet syftar till att skapa en gemensam grund för stadens nämnder och bolag i arbetet för att säkerställa att de mänskliga rättigheterna gäller för alla. Det ska dessutom så långt som möjligt, tillämpas i uppdrag som staden ger andra organisationer eller enskilda.

Stadens tjänster och service ska också enligt stadens styrdokument innefatta hbtq-personer såväl språkligt som bildmässigt. Stadens egna hbtq-diplomering är också ett viktigt verktyg i arbetet för att främja de mänskliga rättigheterna.

Könsneutrala omklädningsrum, så kallade flexrum, installeras i många nya anläggningar och vid renovering av gamla anläggningar. Det är standard i nya och renoverade simhallar.

Stockholm är och ska vara en stad i framkant då det kommer till frågor om mänskliga rättigheter och kommer under 2018 att för tredje gången stå som värd för eventet EuroPride tillsammans med Göteborg.

Insatser som bidrar till förbättrade levnadsvillkor och ett tryggare liv för transpersoner är en självklarhet i samhällsbyggandet. Det är dock viktigt med statlig finansiering om förslaget medför stora kostnadsdrivande åtgärder för kommunerna.

Jag föreslår att borgarrådsberedningen föreslår att kommunstyrelsen beslutar följande.

Remissen besvaras med hänvisning till vad som sägs i stadens promemoria.

Stockholm den 15 mars 2018

MIRJA RÄIHÄ

Bilagor

1. Reservationer m.m.
2. Remissen, sammanfattning

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.
Remissammanställning

Ärendet

Regeringen beslutade den 1 december 2016 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en bred kartläggning av transpersoners villkor och situation i samhället samt föreslå insatser som bidrar till förbättrade levnadsvillkor och ett tryggare livsutrymme för transpersoner.

Utredningen föreslår att regeringen ska ta fram en handlingsplan för hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter. Handlingsplanen ska ersätta den nuvarande strategin för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Inom nuvarande strategi är följande myndigheter utpekade som strategiska myndigheter: Diskrimineringsombudsmannen (DO), Folkhälsomyndigheten, Statens kulturråd, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) och Socialstyrelsen. Utredningen föreslår att dessa kompletteras med Migrationsverket, Polismyndigheten, Statens skolverk, Barnombudsmannen samt den nyligen inrättade Jämställdhetsmyndigheten, vilken dessutom föreslås få ett permanent samordnande ansvar.

Utredningen föreslår att ett antal myndigheter får i uppdrag att utarbeta rekommendationer och stödmaterial för olika verksamhetstyper. Exempelvis föreslås att DO får i uppdrag att genomföra kunskapsspridande insatser till stöd för

implementering av aktiva åtgärder ur ett transperspektiv och att Socialstyrelsen uppdras att ta fram rekommendationer för hur kommuner kan inkludera ett hbtqiperspektiv, med ett tydligt transperspektiv, i de planer och styrdokument som rör äldreomsorgen. Socialstyrelsen ges även i uppdrag att kartlägga behovet av stödmaterial till familjer där någon eller flera av föräldrarna är transpersoner, samt till familjer med transbarn.

Enligt direktiven ska utredningen belysa hur enkäter och undersökningar kan inkludera ickebinära personer. Utredningen bedömer att kunskapsinhämtning om transpersoners levnadsvillkor är centralt för ett fortsatt utvecklingsarbete och föreslår bland annat att Skolinspektionen ska utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium.

Utredningen konstaterar att ohälsan inom gruppen är större än samhället i övrigt. Därför föreslås bland annat att överenskommelsen för psykisk hälsa mellan staten och Sveriges kommuner och landsting (SKL) kompletteras med ett tillägg om att kommuner i sina länsvisa handlingsplaner ska redogöra för hur de planerar att arbeta för att främja den psykiska hälsan och förebygga psykisk ohälsa hos transpersoner. Utredningen föreslår att det vid nästkommande revidering av den nationella strategin för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken (ANDT) ska finnas tydliga förslag kring hur särskilt utsatta grupper ska nås. Folkhälsomyndigheten bör enligt utredningen få i uppdrag att ta fram material och kunskap kring ANDT-problematik hos hbtqi-personer.

Utredningen konstaterar att många personer som i sin yrkesroll möter transpersoner behöver mer kunskap om hbtqi-personers levnadsvillkor och föreslår ändringar i högskoleförordningens (1993:100) examensbeskrivningar så att kunskap om gruppens levnadsvillkor ingår i relevanta högskoleutbildningar.

För att öka kunskapen om transpersoners upplevelser av arbetslivet föreslår utredningen att Nationellt Arbetsmiljöcentrum utformar ett kunskapsunderlag för arbetsmiljöfrågor med ett hbtq-perspektiv. Utredningen konstaterar även att diskrimineringslagens bestämmelser om aktiva åtgärder ändrades den 1 januari 2017 vilket innebar att aktiva åtgärder inom arbetslivet och utbildningsområdet ska omfatta samtliga diskrimineringsgrunder. Utredningen föreslår därför att Arbetsmiljöverket ges i uppdrag att förändra bestämmelserna i arbetsmiljöföreskriften ”Arbetsplatsens utformning som rör regler för omklädningsrum, tvätt- och duschutrymmen samt toaletter” i syfte att inkludera ett transperspektiv.

Könsuppdelade fysiska miljöer, exempelvis omklädningsrum, har enligt utredningen en negativ effekt på transpersoners dagliga liv och för att motverka detta föreslås att regeringen inför ett statsbidrag för utvecklingsprojekt för transinkluderande miljöer. Som stöd i detta arbete föreslås att en vägledning och en informationskampanj utarbetas som belyser hur fysiska miljöer kan utformas så att de är inkluderande för transpersoner. Utredningen uppmanar även alla offentliga aktörer att skylta enskilda toaletter könsneutralt.

Beredning

Ärendet har remitterats till Stadsledningskontoret, Arbetsmarknadsnämnden, Idrottsnämnden, Socialnämnden, Utbildningsnämnden, Äldrenämnden, Skarpnäcks stadsdelsnämnd, Spånga-Tensta stadsdelsnämnd, Södermalms stadsdelsnämnd och

kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter. På grund av kort remisstid har arbetsmarknadsförvaltningen och Södermalms stadsdelsförvaltning inkommit med kontorsyttranden.

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 2 mars 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms stad ska vara en stad för alla och *Vision 2040* slår fast att Stockholm ska vara ett föredöme gällande skyddet av mänskliga rättigheter. Att värna om transpersoners rättigheter är en självklar del av detta arbete. Utredningen visar att transpersoner har lägre förtroende för samhällsinstitutioner än befolkningen i övrigt. Många har erfarenheter av systematiskt dåligt bemötande där okunskap såväl som diskriminering är vanligt förekommande. Transpersoner är även mer våldsutsatta än befolkningen som helhet. Behovet av inkluderande och trygga platser är därför stort inom gruppen.

Stadens *Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck* är ett verktyg för att stadens verksamheter ska arbeta systematiskt med utvecklingsarbete så att alla stockholmare kan ta del av en likvärdig välfärd och service. Staden genomför ett flertal insatser för att stärka kunskapen hos stadens medarbetare om hbtq-personers livsvillkor, exempelvis lanserade staden 2017 en diplomutbildning för ett hbtq-kompetent och normmedvetet bemötande.

Det stöd som utredningen föreslår bedöms bli en viktig del av stadens fortsatta utvecklingsarbete. Stadsledningskontoret ser positivt på förslaget om statsbidrag till utvecklingsprojekt för transinkluderande miljöer. Statsbidraget bedöms möjliggöra riktade insatser för såväl stadens nuvarande lokalbestånd som för kommande nybyggnationer. Stadsledningskontoret bedömer även att det arbetsgivarstöd som utredningen föreslår stärker stadens förutsättningar att i rollen som arbetsgivare vara öppen och erbjuda en inkluderande arbetsmiljö för alla anställda.

Det är viktigt att stadens personal har kompetens att i sin yrkesroll möta hbtq-personer. Stadsledningskontoret välkomnar därför utredningens förslag om att genomföra förändringar i högskoleförordningens examensbeskrivningar så att fler yrkesgrupper får kunskap om hbtqpersoners och personer med intersexvariationers levnadsvillkor. Kontoret vill även understryka vikten av att denna kunskap ges vid relevanta kommunala vuxenutbildningar, exempelvis inom vårdområdet.

Utredningens förslag utgår ifrån barnkonventionens grundprinciper och kan stärka stadens barnrättsarbete inom området, exempelvis vid familjerådgivning. Alla barns lika rätt till utbildning utan risk att utsättas för trakasserier eller diskriminering är av central betydelse för barns rättigheter. Stadsledningskontoret anser därför att utredningens förslag om att utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium bör kompletteras med uppdrag om att även utreda transpersoners situation i all skollagsreglerad verksamhet, exempelvis förskola, grundsärskola, gymnasiesärskola och kommunal vuxenutbildning.

Uppdraget att låta SCB utarbeta en vägledning kring hur binära och ickebinära transpersoner kan inkluderas i enkäter och undersökningar välkomnas av stadsledningskontoret. Välgrundat statistiskt material möjliggör en mer träffsäker styrning och uppföljning av stadens verksamheter. Vägledningen kan även ge stöd för att arbeta normmedvetet där frågor kring kön, könsidentitet och transerfarenhet kan kompletteras och utveckla stadens jämställdhetsarbete. Detta arbete blir bättre när kvinnor och män inte ses som statistiska eller homogena grupper samt om hänsyn tas till att alla inte identifierar sig som kvinnor eller män. Alla individer har olika förutsättningar beroende av deras bakgrund, exempelvis kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet eller funktionsnedsättning. Med ett intersektionellt perspektiv kan stadens jämställdhetsarbete utvecklas så att fler inkluderas i, påverkas och nås av arbetet.

Stadsledningskontoret bedömer att utredningens förslag i stort stärker transpersoners ställning samt bidrar till att staden får stöd i sitt arbete för att säkerställa gruppens lika rättigheter och möjligheter samt motverka diskriminering.

Arbetsmarknadsförvaltningen

Arbetsmarknadsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 19 februari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Arbetsmarknadsförvaltningen anser att utredningens genomlysning och förslag är relevanta och att de frågor som behandlas i betänkandet är väsentliga för att stärka transpersoners rättigheter.

Utgångspunkter för nämnden är att de personer som kommer i kontakt med nämndens verksamhet inte ska uppleva sig diskriminerade.¹ Nämnden har formulerat ett mål att *Kvinnor och män får sina rättigheter tillgodosedda i verksamheten på ett likvärdigt sätt, fritt från diskriminering*. Medarbetare ska ha kunskap om mänskliga rättigheter och vilket ansvar de har för att uppfylla dem.

Arbetsmarknadsförvaltningen bedömer att utredningens förslag ligger i linje med Stockholms stads vision om ett Stockholm för alla där alla stockholmare oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning, blir likvärdigt bemötta, får sina rättigheter tillgodosedda och inte diskrimineras.

Förvaltningen har bedömt att frågan är angelägen. Det pågår arbete för att förbättra villkoren för transpersoner i enlighet med stadens *Program för lika rättigheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck*. Arbetet fortsätter genom att förvaltningen:

- arbetar vidare i enlighet med stadens program och tillser att det finns god kompetens i organisationen
- fortsätter påbörjad övergång till könsneutral toalettskyltning.

Det arbete som görs stämmer överens med förslagen i SOU 2017:92.

Transpersoners situation på arbetsmarknaden

Genom det arbete som görs i Stockholms stad relaterat till *Program för lika rättigheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck* pågår redan nu ett kunskapsspridande i enlighet med utredningens förslag. Förvaltningen anser att det är särskilt viktigt att medarbetare som möter elever i vuxenutbildningen eller aspiranter vid Jobbtorg har god kompetens och är insatta i relaterade frågor. Detta tillser förvaltningen genom att hbtqdiplomera verksamheterna i förvaltningen.

Transpersoners levnadsvillkor, hälsa och fritid

Utredningen menar att en könsneutral toalettskyltning är ett kostnadseffektivt sätt att skapa en transinkluderande miljö och uppmanar därför alla offentliga aktörer att skylta sina enskilda toaletter med könsneutral skyltning. Arbetsmarknadsförvaltningen har sedan tidigare påbörjat en övergång till könsneutral skyltning och kommer att fortsätta med denna förändring vilket innebär att förvaltningen arbetar i den riktning som utredningen pekat ut.

Många i samhället, speciellt de personer som i sin yrkesroll möter transpersoner, behöver mer kunskap om frågor kring könsidentiteter. Genom att hbtq-diplomera verksamheter verkar förvaltningen för att medarbetare som möter elever i vuxenutbildningen eller aspiranter på Jobbtorgen har kunskap. Under 2017 diplomerades sex verksamheter. I budget för 2018 har budget avsatts för att diplomera ytterligare ett antal verksamheter.

Inom jobbtorg Stockholm används metoden Supported Employment (SE). Dessa medarbetare har hbtq-diplomerats, så att de när de möter transpersoner kan stötta och agera på

¹ VP 2018, s.40

ett sätt som främjar individens etablering på arbetsmarknaden och bidrar till hälsofrämjande villkor.

Arbetsmarknadsförvaltningen vill lämna synpunkter på två av förslagen:

Ett förslag är att ändra högskoleförordningen med avsikt att säkerställa innehåll i relevanta utbildningar. Eftersom det även inom den kommunala vuxenutbildningen finns vårdutbildningar, skulle det vara relevant att komplettera förslaget att omfatta även gymnasiala utbildningar inom vård.

Ett annat förslag är att Skolinspektionen ges i uppdrag att utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium. Arbetsmarknadsförvaltningen anser att även situationen för transpersoner på vuxenutbildningar kan inkluderas i en sådan utredning.

Utfärdande av nya betygsdokument

Arbetsmarknadsförvaltningen strävar efter att personer som ändrat juridiskt kön ska få samma villkor på arbetsmarknaden som andra personer och att de ska få tillgång till sina meriter utan svårigheter.

I Arbetsmarknadsförvaltningens system kan namn och personnummer bytas när en individ hänvisar till beslut om nytt personnummer från Skattemyndigheten. Det innebär att förvaltningen kan koppla tidigare uppgifter till nytt personnummer och utfärda ett nytt dokument med de uppgifter individen önskar ha i dokumentet. Denna rutin finns redan. Det finns även en rutin för hur förvaltningen hanterar personer med sekretessmarkering. Rutinen för utfärdande av dokument till personer med skyddad identitet är applicerbar även för personer som vet att de kommer att byta personnummer och behöver dokument i sitt kommande namn.

Det faktum att betyg även utfärdas av upphandlade aktörer påverkar inte rutinen. Enligt befintlig lagtext ska upphandlad aktör lägga betygsdokument hos huvudman. Detta är en förutsättning för att Arbetsmarknadsförvaltningen ska kunna utfärda nya originaldokument.

För att underlätta för individen bör det nya originaldokumentet omfatta information både om när det utfärdades och om när betygen togs.

Förvaltningen ska verka för att rutiner för personnummerbyte i systemen är kända av berörda handläggare.

Transpersoner i statistiken

Utredningen påpekar att det finns utmaningar när det gäller hur enkäter och undersökningar ska utformas för att inkludera transpersoner. Stockholms stad har i *Program för lika rättigheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck* tagit upp frågan om inkludering av transpersoner i undersökningar. Den rekommendation som staden ger i programmet är att verksamheternas undersökningar ska innefatta ett tredje könsalternativ.

SKL utreder frågan och beräknar kunna återkomma med vägledning efter att den nya dataskyddsförordningen trätt i kraft. Vägledningen kommer att beröra de specifika statistiska metodproblem som kan uppstå i samband med att fråga om kön, främst risken för röjande av personuppgift vid små tal.

När SKL eller SCB kommer med nya riktlinjer för hur utredningar ska utformas kommer Arbetsmarknadsförvaltningen att ta ställning till dem. Tills vidare rekommenderas verksamheterna att fortsätta följa den rekommendation som tagits fram i *Program för lika rättigheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck*.

Idrottsnämnden

Idrottsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 23 februari 2018 att hänvisa till förvaltningens förslag till beslut.

Särskilt uttalande gjordes av Alexander Lidholm (S) m.fl. Anders Lindell (MP) m.fl. samt Mehdi Oguzsoy (V), *bilaga 1*.

Idrottsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 26 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Utredningen beskriver många olika delar av livet, till exempel arbetsmarknad, levnadsvillkor och sjukvård. I detta remissvar berör förvaltningen de delar som rör idrottsnämndens verksamhet och ansvarsområde.

Under rubriken Transperspektiv på de nationella folkhälsopolitiska målen beskriver utredningen utmaningar för transpersoner i vardagen kopplat till varje mål. I relevanta fall kommenteras dessa under respektive mål. *Delaktighet och inflytande i samhället*

Utredningen vill se en bättre dialog med idrottsrörelsen om hur unga hbtq-personer kan fångas upp och erbjudas plats att delta på de villkor de önskar. Idrotten har ett eget ansvar att erbjuda verksamheter och metoder för inkludering.

Som utredningen poängterar har föreningslivet, framför allt idrottsrörelsen, ett eget ansvar att uppfylla sina egna mål samt i förekommande fall statens riktlinjer. Staden kan framför allt fungera som samtalspart och möjliggörare genom lokaler och i vissa fall bidra till relevanta insatser eller utbildningar. Detta har också diskuterats med Stockholmsidrotten. En utmaning är att hbtq-utbildningar inte är så attraktiva för föreningarna och deras ideella ledare. Därför inkluderas ofta den delen i mer generella utbildningsprogram så att alla ledare får med sig basala kunskaper i grundutbildningen.

Miljöer och produkter

En fråga som återkommer på flera ställen i utredningen är könsneutrala toaletter och omklädningsrum. Det beror på att det är en viktig vardagsfråga som är självklar för de allra flesta, men för gruppen transpersoner blir en särskild utmaning.

Frågan är ständigt aktuell på idrottsnämndens anläggningar. Framför allt diskuteras den på simhallarna. För idrottsnämnden finns det två perspektiv. Det ena perspektivet handlar om att ge tekniska och fysiska förutsättningar för alla att byta om. Det andra perspektivet handlar om bemötande och förståelse för allas förutsättningar, behov och önskemål.

Flexrum kallas de omklädningsrum som är anpassade för att en eller en mycket liten grupp ska kunna byta om enskilt. Dessa rum kan med fördel användas av till exempel transpersoner. Flexrum installeras i många nya anläggningar eller vid renovering av gamla anläggningar. Det är standard i nya och renoverade simhallar. I dagsläget finns det flexrum i Åkeshovs sim- och idrottshall och Eriksdalsbadet. På de flesta andra simhallar finns det lösningar för transpersoner och andra grupper som skulle kunna vara i behov av ett flexrum.

I den helt renoverade och tillbyggda Åkeshovs sim- och idrottshall är de allmänna toaletterna könsneutrala.

Det andra perspektivet är bemötande. Förvaltningen jobbar kontinuerligt med fortbildning när det gäller bemötande. Trots det blir det inte alltid rätt i mötet mellan kund och personal. Ytterligare en aspekt på bemötande är att personalen ska uppträda korrekt även mot andra besökare som är ovana vid att möta transpersoner. Vid sådana tillfällen kan det vara svårt att hitta konstruktiva lösningar som passar de olika besökarna. Förvaltningen eftersträvar därför dialog med transpersoner så vi blir medvetna om förutsättningar, behov och önskemål.

Fysisk aktivitet

Utredningen pekar på att det är lika viktigt med fysisk aktivitet för transpersoner som för alla andra. Utredningen konstaterar endast att transpersoner idrottar eller är fysiskt aktiva i mindre omfattning än andra. Förslag saknas i utredningen.

Förvaltningen anser att det viktigaste första steget till ökad kunskap för kommuner och idrottsföreningar är att samtala med gruppen transpersoner för att öka kunskapen om vad som skulle stimulera eller öka möjligheten till fysisk aktivitet.

Övriga ämnesområden

Mötesplatser för transpersoner fyller enligt utredningen en viktig funktion för gruppen. Egalia är en fritidsgård för unga hbtq-personer. Verksamheten får stöd av två av stadens nämnder, idrottsnämnden och socialnämnden. Tidigare har även kulturnämnden gett stöd till verksamheten. Det indikerar att det inte är helt klart att det är ett kommunalt ansvar att ge stöd till den här verksamheten. Utredningen diskuterar möjligheten till ett sammanhållet nationellt

ansvar för hbtq-ungdomars fritid. MUCF har tidigare föreslagit det. Förvaltningen anser att det skulle kunna bidra till stabilare förhållanden för en utsatt verksamhet och ge långsiktiga förutsättningar för Egalia att vara den regionala mötesplats den är idag. Det är däremot viktigt att framhålla att förvaltningen även fortsättningsvis kommer att föreslå att Egalia ges ett verksamhetsbidrag så att verksamheten inte riskeras.

Utredningen konstaterar att det är svårt att träna i grupper eller lag som kräver eller önskar samhörighet och därmed ställer indirekta krav på likvärdigt agerande. Därför är de platser där transpersoner kan träna själva på sina villkor extra viktiga. Stadens simhallar har därför ett särskilt ansvar att erbjuda bra bemötande och bra fysiska förutsättningar för transpersoner. Det är redan idag en viktig del av förvaltningens arbete.

Simhallar omnämns i utredningen som ett särskilt problem. Det handlar i första hand om kravet på att duscha före och efter bad som finns där. Eftersom det kravet finns av hygien- och vattenreningsskäl måste det vara samma krav för alla besökare. Det innebär att det inte är aktuellt att göra avsteg från kravet. Däremot finns som tidigare beskrivet möjlighet i flera simhallar att byta om och duscha i ett separat rum. Förvaltningen anser därför att det finns lösningar som möjliggör bad för transpersoner men att utbudet kan bli bättre. Det kommer att ske successivt när simhallar renoveras.

Jämställdhetsanalys

En jämställdhetsanalys är inte aktuell i detta ärende.

Socialnämnden

Socialnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 20 februari 2018 att hänvisa till förvaltningens förslag till beslut.

Socialförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 16 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ställer sig positiv till utredningens förslag och inriktningsmål och anser att utredningen lyckas belysa frågan samt utmaningarna på ett konkret och relevant sätt med förslag på åtgärder på olika nivåer.

Förvaltningen instämmer i att transpersoners levnadsvillkor och ställning i samhället måste uppmärksammas och förbättras på ett strukturellt plan för att ge transpersoner möjligheter att leva i enlighet med sin könsidentitet. Utredningen förslår åtgärder som går i linje med det utvecklingsarbete förvaltningen driver inom uppdrag psykisk hälsa riktat mot hbtq ungdomar via ungdomsmottagningarna i staden.

Stockholms stad har 2017 antagit ett stadsövergripande HBTQ program i enlighet med andemeningen i utredningens slutsatser. Stockholms stads program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck är ett styrdokument för alla stadens nämnder och bolagsstyrelser. Programmet ska, så långt som möjligt, tillämpas i uppdrag som staden ger andra organisationer.

Stockholms stad tillhandahåller en diplomutbildning för ett hbtq-kompetent och normkritiskt bemötande bland stadens verksamheter som lanserades 2017. Syftet med utbildningen är att chefer och medarbetare ska få kunskaper för att säkra att hbtq-personers rättigheter blir tillgodosedda i stadens verksamheter och vänder sig till verksamheter som i sitt arbete möter stockholmare som brukare, besökare, klient eller gäst.

Utbildningsnämnden

Utbildningsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att hänvisa till förvaltningens förslag till beslut.

Utbildningsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 16 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen tillstyrker betänkandets förslag:

- Att tillsätta en utredning för att säkerställa rätten att få ut betygshandlingar för personer med ändrat juridiskt kön.
- Att Skolinspektionen ska utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium.
- Att Nationellt Arbetsmiljöcentrum ska omarbeta kunskapsunderlag för arbetsmiljöfrågor med hbtq-perspektiv.
- Att Arbetsmiljöverket genomför översyn av arbetsmiljöföreskrifter. Förvaltningen tillägger också att stadens skolor redan idag ligger i framkant gällande könsneutrala duschar, toaletter och omklädningsrum.
- Att Diskrimineringsombudsmannen ska genomföra kunskapsspridande insatser ur ett transperspektiv.
- Att Statistiska centralbyrån ska ta fram stödmaterial för att inkludera binära och ickebinära transpersoner i statistiskt material.

Förvaltningens analyser bygger till stora delar på könsuppdelad kvantitativ data. Detta har haft goda förutsättningar för att identifiera skillnader mellan könen samtidigt som transpersoner exkluderas. Förvaltningen välkomnar ytterligare metodstöd för att identifiera skillnader och genomföra åtgärder för en skola för alla.

Konsekvenser för barn och barnets rättigheter

Förvaltningens slutsats utifrån barnkonsekvensanalysen är att betänkandets förslag utgör delar av ett inledande arbete mot att uppfylla barnkonventionens artiklar och därmed barnets bästa.

Förvaltningen kan inte bedöma eventuella framtida effekter i förhållande till barnkonventionens artiklar. Förvaltningen ser dock att syftet med förslagen är goda men hade gärna sett ett mer specifikt förslag på uppdrag till Skolverket kring kunskapsspridning och framtagande av specifika stödmaterial på samma sätt som Socialstyrelsens föreslagna roll på vårdområdet.

Äldrenämnden

Äldrenämnden beslutade vid sitt sammanträde den 20 februari 2018 att hänvisa till förvaltningens förslag till beslut.

Äldreförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 17 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms stad har högt ställda mål för att garantera alla som bor och verkar i Stockholm full delaktighet i samhällslivet.

Äldreförvaltningen anser att utredningen är väl genomarbetad och skapar goda förutsättningar för att kunskapen om transpersoners välbefinnande och bemötandet ökar. Vidare anser förvaltningen att utredning och kartläggning om transpersoners levnadsvillkor är angelägna för att bland annat skapa goda förutsättningar att uppnå önskvärda attitydförändringar vad gäller exempelvis normer i stadens verksamhetsområden samt i samhället generellt. Utgångspunkten måste vara jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället för alla, inklusive transpersoner.

Stärkt hbtqi-perspektiv i arbetet med äldres levnadsvillkor

Kunskapen om äldre transpersoner är i dag begränsad. Inom äldreomsorgen finns brister i så väl kunskap som åtgärder för att säkerställa att äldre transpersoners behov uppfylls. Förvaltningen delar utredningens slutsats att arbetet med att förbättra transpersoners levnadsvillkor måste stärkas på ett strukturellt plan, med förtydliganden av ansvar och uppdrag till myndigheterna.

Äldreförvaltningen anser att det är angeläget att kunskapen om transpersoner ökar i samhället generellt och inom stadens olika verksamhetsområden speciellt.

Förvaltningen anser att uppdragen som Folkhälsomyndigheten och Socialstyrelsen fått, kommer att underlätta arbetet med att förändra äldre transpersoners rätt att delta i samhällslivet på jämlika villkor utan diskriminering. Nämnderna kan utgå från Socialstyrelsens rekommendationer och handboken när de följer upp sitt arbete, för att nå stärkt ställning och bättre levnadsvillkor för transpersoner. Utredningen utgör också en grund för samverkan inom staden.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Skarpnäcks stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att hänvisa till förvaltningens förslag till beslut.

Skarpnäcks stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 15 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen välkomnar utredningen och delar dess slutsats att arbetet för att förbättra transpersoners levnadsvillkor måste stärkas. För att detta ska bli möjligt krävs bättre kunskap om hbtqi-personers levnadsvillkor och behov hos många aktörer i samhället, bland annat förtroendevalda och anställda i kommuner. Förvaltningen välkomnar därför utredningens förslag att Socialstyrelsen ska ges i uppdrag att ta fram rekommendationer för hur kommuner kan inkludera ett hbtqi-perspektiv, med ett tydligt transperspektiv, i planer och styrdokument som rör äldreomsorgen. Likaså välkomnas förslaget att Socialstyrelsen ska ges i uppdrag att ta fram en handbok för hur verksamheter inom äldreomsorgen kan arbeta med frågor som rör könsidentitet, könsuttryck, sexuell läggning och sexualitet. Förvaltningen noterar att Socialstyrelsen redan i sitt regleringsbrev för budgetåret 2017 fått uppdraget att ta fram och sprida ett kunskapsstöd för socialtjänsten, i syfte att skapa förutsättningar för ett bättre bemötande av hbtqi-personer, och ser fram emot att ta del av detta kunskapsstöd. Beroende på hur detta kunskapsstöd är utformat ser förvaltningen eventuellt även ett behov av att rekommendationer och handböcker liknande de som Socialstyrelsen har fått i uppdrag att ta fram för äldreomsorgen tas fram även för andra delar av socialtjänsten. Det kan gälla exempelvis den sociala barn- och ungdomsvården och insatser till personer med funktionsnedsättning.

Förvaltningen välkomnar även att Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF, tilldelas särskilda medel i syfte att uppdatera utbildningsmaterial och stärka transperspektivet i sitt arbete med att stödja den öppna fritidsverksamheten. Detta kan komma att utgöra ett viktigt stöd i arbetet med att säkerställa att fritidsgårdar och annan fritidsverksamhet för barn och unga är inkluderande, så att alla barn och unga kan delta och känna sig trygga.

Förvaltningen ser även positivt på utredningens förslag att Skolinspektionen ges i uppdrag att utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium, och anser att även förskolan borde ingå i detta uppdrag. Även i förskolan finns barn som inte identifierar sig som det kön de har tilldelats vid födelsen. Förskolan möter också vårdnadshavare och andra familje-medlemmar med hbtqi-identitet. Förvaltningen ser därför att det vore positivt med ökad kunskap även gällande transpersoners situation inom förskolan.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att hänvisa till förvaltningens förslag till beslut.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 17 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsdelsförvaltningen har i förslag till yttrande fokuserat på de utav utredningens förslag som förvaltningen bedömer direkt påverkar stadsdelsnämndens verksamhetsområden och uppdrag.

Dessa kommenteras nedan:

Stärkt trans- och intersexperspektiv i arbetet för barns rättigheter

Förslag:

- Barnombudsmannen ges i uppdrag att prata med barn och unga om frågor som rör könsidentitet och om intersexvariationer, utifrån sin metod Unga Direkt. Detta syftar till att öka kunskapen i samhället om hur barns rättigheter enligt barnkonventionen tillgodoses för unga transpersoner och barn och unga med intersexvariation.
- Skolinspektionen ges i uppdrag att utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium. *Förvaltningens kommentar:*

Förvaltningen tillstyrker förslagen, men anser att även förskolan borde ingå i skolinspektionens utredningsuppdrag. Även i förskolan finns barn som inte identifierar sig som det kön de har tilldelats vid födelsen. Förskolan möter också vårdnadshavare och andra familjemedlemmar med hbtqi-identitet. Förvaltningen ser det därför att behov av ökad kunskap om transpersoners situation föreligger även inom förskolan. **Tillgängligare toaletter och omklädningsrum** *Förslag:*

- Regeringen inför ett statsbidrag för stöd till utvecklingsprojekt för transinkluderande miljöer.
- Diskrimineringsombudsmannen ges i uppdrag att, i samarbete med Boverket, ta fram en vägledning för hur transinkluderande omklädningsrum och toaletter kan utformas.
- Alla offentliga aktörer bör skylta enskilda toaletter könsneutralt. *Förvaltningens kommentar:*

Förvaltningen tillstyrker förslagen och ser att ett införande av ett särskilt statsbidrag för stöd till utvecklingsprojekt för transinkluderande miljöer skulle möjliggöra riktade insatser inom förvaltningens nuvarande lokalbestånd och vid kommande byggnationer. **Stärkt hbtqi-perspektiv i arbetet för äldres levnadsvillkor** *Förslag:*

- Folkhälsomyndigheten ges i uppdrag att ta fram ny kunskap om äldre transpersoners levnadsvillkor och särskilda behov, samt att kartlägga vilka insatser som behövs för att öka äldre transpersoners psykiska välbefinnande.

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att ta fram rekommendationer för hur kommuner kan inkludera ett hbtqi-perspektiv, med ett tydligt transperspektiv, i de planer och styrdokument som rör äldreomsorgen.
- Socialstyrelsen ges i uppdrag att ta fram en handbok för hur verksamheter inom äldreården kan arbeta med frågor som rör könsidentitet, könsuttryck, sexuell läggning och sexualitet

Förvaltningens kommentar:

Förvaltningen tillstyrker förslagen och noterar att Socialstyrelsen i sitt regleringsbrev för budgetåret 2017 har i uppdrag att ta fram och sprida ett kunskapsstöd för socialtjänsten, i syfte att skapa förutsättningar för ett bättre bemötande av hbtqi-personer. Beroende på hur detta kunskapsstöd är utformat ser förvaltningen även behov av att rekommendationer och handböcker, liknande de som Socialstyrelsen har fått i uppdrag att ta fram för äldreomsorgen, tas fram för andra delar av socialtjänsten. **Stärkt stöd till hbtqi-familjer** *Förslag:*

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att kartlägga behovet av stödmaterial till familjer där någon eller flera av föräldrarna är transpersoner, samt till familjer med transbarn.
- Regeringen tillsätter en utredning med uppdrag att genomföra en översyn av föräldrabalken i syfte att göra den könsneutral. *Förvaltningens kommentar:*

Förvaltningen tillstyrker förslagen. Förvaltningen ser tillskapandet av ett bra och tillgängligt stödmaterial för familjebildningar omkring transpersoner och transbarn som ett välbehövligt initiativ. Ett sådant material skulle stärka förvaltningens möjlighet att hantera sådana frågeställningar inom ramen för den verksamhet som bedrivs inom t.ex. föräldrårdsrådgivningen.

Ett tillägg i överenskommelsen med SKL

Förslag:

- I överenskommelsen för psykisk hälsa mellan staten och SKL skrivs in att kommunerna i sina länsvisa handlingsplaner ska redogöra för hur de planerar att arbeta med att främja den psykiska hälsan och förebygga psykisk ohälsa hos transpersoner. *Förvaltningens kommentar:*

Förvaltningen tillstyrker förslaget. Som utredningen påvisar så är det faktum att en relativt hög andel av transpersoner inte kan leva i enlighet med sin könsidentitet någonting som försämrar den psykiska hälsan för dem. Förvaltningen anser därför att det är av vikt att denna problematik hanteras på en övergripande nivå.

Sammantaget bedömer förvaltningen att utredningens förslag är väl genomarbetade och torde utgöra en grogrund för ett stärkande av levnadsvillkoren för transpersoner i Sverige.

Södermalms stadsdelsförvaltning

Södermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 30 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till utredningen och delar dess slutsats att arbetet för att förbättra transpersoners levnadsvillkor behöver stärkas. Det behövs bättre kunskap och medvetenhet om gruppens levnadsvillkor och behov hos många, bland annat hos de anställda inom kommuners verksamheter. Förvaltningen ser att utbildning är en grundläggande förutsättning för att öka kunskapen och medvetenhet om exkluderande normer kopplat till hbtqi-personers livsvillkor och situation. Ett tydligt ställningstagande inom stadens verksamheter är nödvändigt för att motverka all diskriminering, kränkande särbehandling eller intolerans.

Förvaltningen välkomnar utredningens förslag att Socialstyrelsen bland annat ges i uppdrag att genomföra en förstudie om vilka utbildningsinsatser för befintlig vårdpersonal som behövs. Det finns sannolikt ett likande behov av utbildningsinsatser inom social omsorg.

I utredningen sägs att det inom äldreomsorgen ofta finns bristfällig kunskap om äldre transpersoner. Mer kunskap finns om situationen för äldre homo- och bisexuella personer, och mer om unga transpersoner. Förvaltningen ser därför positivt på att utredningen föreslår att Socialstyrelsen ges i uppdrag att ta fram rekommendationer för hur kommuner kan inkludera ett hbtqi-perspektiv, med ett tydligt transperspektiv, i de planer och styrdokument som rör äldreomsorgen. Socialstyrelsen föreslås även få i uppdrag att ta fram en handbok för hur verksamheter inom äldreomsorgen kan arbeta med frågor som rör könsidentitet, könsuttryck, sexuell läggning och sexualitet.

Socialstyrelsen ges även i uppdrag att kartlägga behovet av stödmaterial till familjer där någon eller flera av föräldrarna är transpersoner, samt till familjer med transbarn. Förvaltningen ser positivt på detta.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter beslutade vid sitt sammanträde den 8 februari 2018 att hänvisa till kansliet för mänskliga rättigheters promemoria.

Kansliet för mänskliga rättigheters promemoria daterat den 15 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms stad ska vara en stad för alla och *Vision 2040* slår fast att Stockholm ska vara ett föredöme gällande skyddet av mänskliga rättigheter. Att värna om transpersoners rättigheter är en självklar del av detta arbete. Stadens styrande dokument inom området, *Program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck*, tydliggör stadens ansvar att främja och skydda mänskliga rättigheter.

Utredningen visar att transpersoner har lägre förtroende för samhällsinstitutioner än befolkningen i övrigt. Många har erfarenheter av systematiskt dåligt bemötande där okunskap såväl som diskriminering är vanligt förekommande. Transpersoner är även mer utsatta för fysiskt våld än befolkningen som helhet. Behovet av inkluderande och trygga platser är därför stort inom gruppen. Stadens *program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck* är ett verktyg för att stadens verksamheter systematiskt ska arbeta för att utveckla sina verksamheter.

Staden genomför ett flertal kunskaphöjande insatser inom området, exempelvis lanserade staden 2017 en diplomutbildning för ett hbtq-kompetent och normmedvetet bemötande. Det stöd som utredningen föreslår bedöms bli en viktig del av stadens fortsatta utvecklingsarbete. Kansliet välkomnar även förslaget om statsbidrag till utvecklingsprojekt för transinkluderande miljöer.

Kansliet välkomnar det arbetsgivarstöd som utredningen föreslår. Det stärker stadens förutsättningar att i rollen som arbetsgivare är öppen och erbjuder en inkluderande arbetsmiljö för alla anställda.

Uppdraget att utarbeta en vägledning kring hur binära och ickebinära transpersoner kan inkluderas i enkäter och undersökningar välkomnas av kansliet. Välgrundat statistiskt material möjliggör en mer träffsäker styrning och uppföljning av stadens verksamheter. Vägledningen kan även ge stöd för att arbeta normmedvetet där frågor kring kön, könsidentitet och transerfarenhet kan komplettera och utveckla stadens jämställdhetsintegreringsarbete.

Kansliet bedömer att utredningens förslag stärker transpersoners ställning samt bidra till att staden får stöd i att säkerställa gruppens lika rättigheter och möjligheter samt motverka diskriminering.

Bilaga 1

Reservationer m.m.

Idrottsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Alexander Lidholm (S) m.fl. Anders Lindell (MP) m.fl. samt Mehdi Oguzsoy (V) enligt följande

Betänkandet från utredningen om transpersoner i Sveriges levnadsvillkor visar på stora orättvisor i transpersoners möjligheter till förbättrad fysisk hälsa. Utredningen slår fast att transpersoner i samma utsträckning som andra vill idrotta och motionera, ibland rent av som en del av sin transition. Därför är det allvarligt att idrotten i många fall upplevs som särskilt otillgänglig. Vi i den rödgrönrosa majoriteten tar den politiska uppgiften att göra idrotten öppen för alla på allvar.

Utredningen lyfter en mängd utestängande faktorer, från trakasserier till mer subtil diskriminering. Ogenomtänkta normer och regler kan ge upphov till konflikter och dåligt bemötande, såsom klädkoder på simhallar, onödigt könsuppdelning bland barn och otydliga regler för omklädningsrum.

Vi är stolta över den ökade tillgången till så kallade flexrum, samtidigt visar utredningen också hur de ofta inte är hela lösningen. Många transpersoner upplever bemötandet i omklädningsrummen som det stora problemet, snarare än bristen på ett "eget" rum. Därför har vi fortsatt stora krav på oss att fortsätta satsa på tryggare sim- och idrottshallar, åtgärder mot trakasserier samt kontinuerlig fortbildning inom bemötande.

Idrottande på egen hand, särskilt utanför anläggningar med omklädningsrum, är ofta mindre otillgänglig men precis som för alla andra innebär detta självklart inte fullgoda alternativ. Dels är hotbilden mot transpersoner i det offentliga är relativt stor, dessutom behöver många sammanhållningen i ett lag för att stimulera till träning, detta gäller inte minst barn och unga, och utredningen lyfter flera exempel på hur ungdomsidrotten varit diskriminerande mot unga transpersoner. Vi är därför glada att förvaltningen lyfter behovet av intensifierad och integrerad utbildning för ledare, särskilt inom ungdomsidrotten.